

Tusculum

2021
SOLIN-14

Tusculum

14

Nakladnik

Javna ustanova u kulturi
Zvonimir Solin
Kralja Zvonimira 50
Solin

Za nakladnika

Tonći Čićerić

Glavni urednik

Marko Matijević

Uredništvo

Joško Belamarić
Nenad Cambi
Dino Demicheli
Josip Dukić
Arsen Duplančić
Miroslav Katić
Šime Marović
Dražen Maršić
Michael Ursinus

Grafičko oblikovanje i priprema za tisak

Marko Grgić

Izrada UDK-a

Iva Kolak, Sveučilišna knjižnica u Splitu

Tisak

Jafra Print Solin

Naklada

500 primjeraka

Časopis je uvršten u podatkovne baze: ESCI (Emerging Sources Citation Index),
AWOL (The Ancient World Online), Hrčak (Portal znanstvenih časopisa Republike Hrvatske).

Izdavanje časopisa novčano podupire Grad Solin.

UDK 908(497.5-37 Solin)

Tiskana inačica: ISSN 1846-9469

Mrežna inačica: ISSN 1849-0417

Tusculum

Časopis za solinske teme

14

Solin, 2021.

Sadržaj

7-19	Nikola Cesarik	<i>M. Servilius, legatus pro praetore Caesaris Augusti (ad CIL 3, 14690)</i>
21-40	Irena Radić Rossi – David G. Ruff	Rimski brod na Trsteniku u Kaštel Sućurcu
41-62	Dražen Maršić	Salonitanske grobne are s motivom stabla kao dekorom bočnih ploha
63-76	Ana Demicheli – Dino Demicheli	Salonitanska nadgrobna ara obitelji <i>Aeronii</i> u Rimu
77-84	Nino Švonja	Nadgrobna stela Gaja K. Anterota iz Vranjica
85-92	Michael Ursinus	The <i>Terra Nullius</i> between the <i>Contado</i> of Split and the Pious Foundation (<i>vakıf</i>) of Rüstem Paşa c. 1574 – 1585
93-111	Krešimir Kužić	Utjecaj »maloga ledenog doba« na operacije tijekom oslobođenja Klisa 1648. godine
113-132	Mario Matijević	Solinski svećenici i Sokolsko društvo – govor pri blagoslovu Sokolane i zastave
133-165	Tonći Ćićerić	Kulturno-prosvjetna djelatnost solinskog ogranka Seljačke sloge u predvečerje Drugoga svjetskog rata
167-219	Mirko Jankov	Pregled stanja pučkoga crkvenog pjevanja glagoljaških korijena u Solinu, Klisu, Vranjicu, Mravincima i Kučinama u 2020. godini
221		Naputak suradnicima <i>Tusculuma</i>

Nikola Cesarik

M. Servilius, legatus pro praetore Caesaris Augusti (ad CIL 3, 14690)

Nikola Cesarik
Hrvatska akademija
znanosti i umjetnosti
Zavod za povijesne i
društvene znanosti u Rijeci
Ružičeva 5
51000 Rijeka
ncesarik@gmail.com

U radu se donosi revidirano čitanje natpisa CIL 3, 14690 iz Salone. Na njemu je nedvojbeno spomenut *M. Servilius* (cos. 3. po Kr.), koji je služio kao Augustov legat u Iliriku/Dalmaciji. U nastavku rada raspravlja se o vremenu njegova namjesništva te se zaključuje kako je riječ o namjesniku dalmatinskog dijela Ilirika koji je tu dužnost obnašao između mandata G. Vibija Postuma i P. Kornelija Dolabele.

Ključne riječi: Salona, natpis, M. Servilius, legat, Posuški Gradac, August, Dalmacija, Ilirik

UDK: 004.072:003.071 Servilius,M(497.583Salona)“0011/0013”

Izvorni znanstveni članak
Primljeno: 9. kolovoza 2021.

Uvod

Gledajući iz prizme istraživača stare povijesti, logično je konstatirati kako je kulturu Rimskog Carstva ponajprije obilježila iznimno bogata epigrafska produkcija koja modernim istraživačima omogućuje sagledavanje raznih aspekata povijesnog, kulturnog, društvenog te upravnog razvitka rimskog imperija.¹ To se posebno odnosi na razvitak rimskih provincija, pa tako i Dalmacije, za čije je proučavanje epigrafija oduvijek predstavljala glavni izvor vrela. Međutim, ako ćemo konstatirati da je Dalmacija iznimno bogata provincija po epigrafskoj baštini, onda je nužno i spomenuti kako ona svoje epigrafsko bogatstvo u znatnoj količini duguje svom glavnom gradu Saloni.²

Naravno da će prioritet u proučavanju epigrafske baštine uvijek imati monumentalni i cjeloviti natpisi, no istraživači će se u pravilu češće susretati s raznim ulomcima koje će više-manje restituirati na osnovi analogija

s natpisima sačuvanim u cijelosti. Pri tome odmah valja natuknuti da takve natpise uvijek valja iznova revidirati te da prijedloge ranijih istraživača često, ako ne i uvijek, valja uzimati s određenom dozom opreza.

Tako ovom prilikom nastavljam časopisu *Tusculum* prinostiti rasprave o ulomcima salonitanskih natpisa o kojima se može i mora donijeti korigirana interpretacija.³ Naime, riječ je o natpisu CIL 3, 14690 (sl. 1) kojega je prvi objavio doajen dalmatinske epigrafije don Frane Bulić.⁴ Restitucija koja se može pronaći u epigrafskim bazama podataka zapravo je Kubitschekov prijedlog iz CIL-a (sl. 2), a ona glasi: [---] / TI[---] / M(arco) Servilio [proc(uratori)?] / Caesaris A[---]. Kubitschek je dakle pretpostavio da luku u drugom očuvanom retku valja nadopuniti funkcijom prokuratora, prema čemu se ranije smatralo da je M. Servilije bio carski prokurator u Dalmaciji te je takvo čitanje

1 Vjerojatno najbolji prikaz važnosti epigrafije za proučavanje raznih aspekata rimske povijesti nalazi se u C. Bruun – J. Edmondson 2015.

2 Iako pozivanje na ukupnu količinu zavedenih natpisa na internetskoj bazi podataka *Clauss-Slaby* (EDCS) možda i nije u potpunosti mjerodavno, ponekad ono zna biti itekako znakovito. Tako je na toj stranici iz Dalmacije do sada sveukupno zavedeno 10.129 natpisa iz svih kategorija, od čega ih čak 4931 potječe iz Salone i njezine okolice. Naravno da ove brojke treba uzeti s određenom dozom opreza jer kod nekih je natpisa navedeno krivo mjesto pronalaska, dok neki natpisi još uvijek nisu niti zavedeni. No činjenica da, sukladno podatcima iz te baze podataka, iz Salone potječe gotovo polovica natpisa iz cjelokupne provincije, sama je po sebi indikativna, a time i vrlo značajna.

3 Ovom prilikom želim najiskrenije zahvaliti svima koji su mi pomogli prilikom izrade ovoga rada. Tako u prvom redu zahvaljujem kolegi Ivi Dragičeviću koji me je prvi upozorio na postojanje Servilijeva natpisa iz Posuškoga Graca te koji mi je u mnogo navrata nesebično fotografirao te davao informacije o natpisima s područja Hercegovine. Također zahvaljujem Ortolfu Harlu na fotografijama natpisa iz Posuškoga Graca te Ninu Švonji, kustosu Arheološkog muzeja u Splitu, na ustupljenoj fotografiji natpisa iz Salone.

4 BASD 21 (1898), str. 49.

Slika 1
Natpis M. Servilija iz Salone (Arheološki muzej u Splitu; snimio T. Seser)

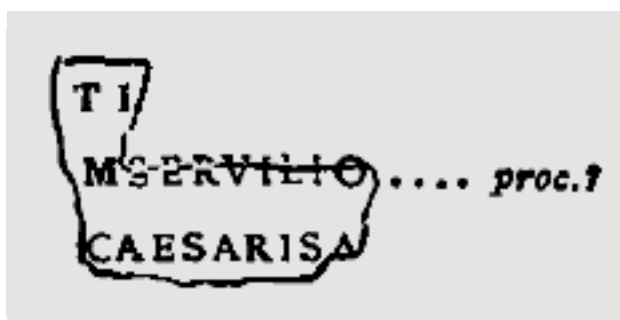
prihvaćeno u većini modernih baza podataka.⁵ Međutim, kada sam pregledavajući navedene baze podataka prvi put primijetio taj natpis, sa sigurnošću sam mogao predložiti restituciju natpisa na sljedeći način:

[---] / TI[---] / M(arco) Servilio [leg(ato) pr(o) pr(aetore)] / Caesaris A[ugusti].

Zašto? Zato što je nedvojbeno riječ o M. Serviliju (cos. 3. po Kr.),⁶ Augustovu namjesniku posvjedočenom na natpisu iz Posuškoga Graca (sl. 3):

M(arco) Servilio C(ai) f(ilio) co(n)[s(uli)] / VIIvir(o) epulon(um) leg(ato) / pr(o) pr(aetore) / Caesaris Augu[sti].⁷

Dakle, na osnovi natpisa iz Posuškoga Graca lakuna salonitanskog natpisa može se nedvojbeno restituirati kao [leg(ato) pr(o) pr(aetore)] / Caesaris A[ugusti].⁸ Riječ je o Augustovu legatu u Iliriku/Dalmaciji koji je svoju dužnost morao obnašati prije Dolabelina namjesništva, jer – sukladno natpisima iz Narone i Epidaura – znamo da je potonji bio *legatus pro praetore Caesaris Augusti*,⁹ odnosno *legatus pro praetore divi Augusti et Ti. Caesaris Augusti*.¹⁰ Dakle, Dolabela je svoje namjesništvo započeo još

Slika 2
Prijepis natpisa M. Servilija iz Salone (CIL 3, 14690)

tijekom Augustova principata, da bi ga nastavio u prvim godinama Tiberijeve vladavine (sveukupno od 14. do 20. godine).¹¹ Slijedom toga, natpis M. Servilija predstavlja najraniji spomen nekoga iliričkog namjesnika s područja Salone, što je samo po sebi vrlo značajno. No postavlja se i logično pitanje može li se taj natpis preciznije datirati,

5 Primjerice: EDCS-32700254; EDH, HD061559.

6 Svi navodi godina obnašanja konzulata u ovome radu referirani su prema A. E. Cooley 2012, str. 457-458.

7 R. Dodig 2003, str. 233-234, br. 1, str. 247, tab. I, sl. 1. Natpis se pod inventarnim brojem 1/A čuva u Franjevačkom muzeju »U kući oca mojega« u Posušju.

8 Natpis se čuva u Arheološkom muzeju u Splitu pod inventarnim brojem AMS A-2403. Klesan je lijepim i pravilnim slovima. Sačuvane dimenzije spomenika su: visina 40,5 cm, širina 59,5 cm, debljina 23 cm; visina slova: prvi redak 7 cm, drugi redak 6,5 cm, treći redak 6 cm.

9 AE 1999, 1223 (Narona).

10 CIL 3, 1741 (Epidaur).

11 A. Jagenteufel 1958, str. 14-17.

Slika 3

Natpis M. Servilija iz Posuškoga Graca (Franjevački muzej »U kući oca mojega«, Posušje; snimio O. Harl)

odnosno može li se odgovoriti na pitanje kada je točno M. Servilije služio kao Augustov legat u Iliriku/Dalmaciji?

Ilirik: od senatske do carske provincije... i dalje

Period Augustova principata svakako predstavlja najturbulentniji period u povijesti rimskog Ilirika. Ne samo zbog mnogih ratova vođenih na ovim prostorima (što je kulminiralo i konačnim osvajanjem i pacifikacijom provincije) već i zbog brojnih administrativnih promjena koje su se dogodile tijekom vladavine prvoga rimskog princepsa. Naime, nakon što je August 27. pr. Kr. podijelio upravu nad provincijama sa Senatom, Ilirik je postao senatska provincija bez stalnoga vojnog garnizona kojom

su upravljali prokonzuli pretorskog ranga.¹² No već 16. pr. Kr., kao namjesnici Ilirika, i to na čelu vojnih snaga, javljaju se i prokonzuli konzularnog ranga, ali sve odreda *novi homines*,¹³ čime je jasno vidljivo kako je *princeps* polagano »bacio udicu« prema rudonosnom području Ilirika, s gorljivom željom da ga uklopi u široku lepezu svoje direktne nadležnosti.¹⁴

Nemiri iliričkih etnija bili su uzrokom sve češćih kampanja na iliričko tlo, koje je najprije započeo Agripa, da bi ih nakon njegove smrti nastavio Tiberije. Tako je u jeku Tiberijeva Panonskog rata 12. – 9. pr. Kr. August odlučio uzeti Ilirik pod svoju upravu te otada (od 11./10. pr. Kr.) Ilirik postaje carska provincija konzularnog ranga.¹⁵ Budući

12 Podjela uprave nad provincijama: Cass. Dio 53.12.1-3; Strab. 17.3.25 (usp. i Suet. *Aug.* 47). Ilirik (kod Kasija Diona »Dalmacija«) kao senatska provincija pretorskog ranga: Cass. Dio 53.12-4; Strab. 17.3.25. Prokonzuli pretorskog ranga: Cass. Dio 53.13.3-4. Prokonzul pretorskog ranga u Iliriku: *Cn. Tamphilus Vála* (potvrđen na natpisu AE 1986, 547 iz Zadra; puna karijera na natpisu CIL 6, 1360 iz Rima), usp. I. Fadić 1986, str. 416-427.

13 *P. Silius Nerva* (cos. 20 pr. Kr.), prokonzul Ilirika 17./16. pr. Kr. (Cass. Dio 54.20.1-2; CIL 3, 2973 = 10017) te *M. Vinicius* (cos. suff. 19. pr. Kr.), vjerojatno namjesnik 14./13. pr. Kr. (Vell. Pat. 2.96.2; Flor. 2.24). Usp. R. Syme 1939, str. 329, bilj. 2.

14 Usp. N. Cesarik 2020, str. 7-10.

15 Agripina panonska kampanja: Cass. Dio 54.28.1-3. Tiberijev Panonski rat: Cass. Dio 54.31.1-4 (12. pr. Kr.), 54.34.3-4 (11. pr. Kr.), 54.36.2-4 (10. pr. Kr.), 55.2.4 (9. pr. Kr.); usp. najnovije N. Cesarik 2020, str. 10-16. Dalmacija (zapravo Ilirik) kao dio Augustove provincije: Cass. Dio 54.34.4. Kritičko izdanje 53.-55. knjige Kasija Diona (s originalnim tekstom i prijevodom) donosi J. W. Rich 1990.

da je već tada u Iliriku bilo smješteno čak pet legija,¹⁶ August je u tu provinciju isključivo slao iskusne i pouzdane vojskovođe,¹⁷ među kojima će se najviše istaknuti *M. Valerius Messalla Messallinus* koji je služio kao Augustov legat u Iliriku na početku Velikoga rata 6. – 9. godine,¹⁸ za što je bio nagrađen i trijumfalnim odličjima (*ornamenta triumphalia*) – najvišom vojnom časti koju je tijekom Carstva mogao primiti vojskovođa koji nije bio član carske obitelji.¹⁹

Veliki je rat uzrokovao još jednu temeljitu upravnu reformu tako da je Ilirik već 9. godine bio podijeljen na dva dijela (ne nužno i na dvije provincije) kojima su u Augustovo ime upravljali legati konzularnog ranga.²⁰ Prvi namjesnik Dalmacije iliti primorskog dijela Ilirika (*maritima pars Illyrici*)²¹ bio je *C. Vibius Postumus*, čije namjesništvo s popriličnom sigurnošću datiramo u period 9. – 12. godine.²²

Sljedeći pak legat čije namjesništvo možemo pouzdano precizirati je *P. Kornelije Dolabela*, koji je – kako je već rečeno – svoje namjesništvo započeo još koncem Augustova života te je upravljao Dalmacijom i u prvim godinama Tiberijeva principata. Međutim, ključno je pitanje tko je prethodio Dolabeli? Raniji je prijedlog bio *L. Aelius Lamia* (*cos. 3. po Kr.*) za kojega Velej Paterkul kaže da je bio *vir antiquissimi moris et priscam gravitatem semper humanitate temperans, in Germania Illyricoque et mox in Africa splendidissimis functus ministeriis*.²³ No kako je to dobro uočio Jagenteufel, *Lamia* je jednako mogao biti legat u

dalmatinskom kao i panonskom dijelu Ilirika, zbog čega je njegovo potencijalno namjesništvo u Dalmaciji stavio pod upitne znake u period 12. – 14. godine.²⁴

M. Servilius (cos. 3. po Kr.)

Red je sada da se vratim na *M. Servilija*. O njemu se ne zna puno, osim da je 3. po Kr. obnašao konzulat, da je prije ili poslije njega vjerojatno bio namjesnik Galacije te da je bio otac povjesničara *M. Servilija Nonijana*.²⁵ Natpis iz Posušškoga Graca otkrio je koruptelu kod *Kasija Diona* koji je na početku svoje 55. knjige *Rimske povijesti*, za godinu 3. po Kr., naveo konzulski par *L. Aelius L. f. Lamia – M. Servilius M. f.* No sudeći po posušskom natpisu, jasno je vidljivo da je *M. Servilius* bio *Cai*, a ne *Marci filius*.

Radoslav Dodig je pak pretpostavio kako je *M. Servilije* bio namjesnik čitavog Ilirika prije rata 6. – 9. i njegove podijele na panonski i dalmatinski dio te je za period njegova namjesništva predložio period 4. – 6. godine; dakle, odmah nakon obnašanja konzulata (čime je *Servilije* zadovoljio uvjet imenovanja u provinciji konzularnog ranga) te prije *Mesalinova* namjesništva 6. godine.²⁶ Međutim, postoji nekoliko činjenica koje po mom mišljenju ne idu u prilog takvom datiranju:

1. Svi do sada poznati namjesnici nepodijeljenog Ilirika bili su iznimno iskusni vojskovođe koji su na taj položaj dolazili više godina nakon obnašanja konzulata.²⁷ Dakle, teško bi bilo prihvatiti pretpostavku da bi August samo

16 R. Syme 1933a, str. 25-26.

17 Redom su to *Sex. Appuleius* (Cassiod. *chron.* 2, p. 135), *L. Domitius Ahenobarbus* (Cass. Dio 55.10a.2; usp. i Tac. *Ann.* 4.44), *M. Vinicius* (ILS 8965), *Cn. Cornelius Lentulus* (Flor. 2.28; Tac. *Ann.* 4.44); usp. R. Syme 1933b, str. 148; R. Syme 1934, str. 130; R. Syme 1939, str. 400. Zanimljivo je primijetiti da je *M. Vinicije* bio i prokonzul senatskog Ilirika (Vell. Pat. 2.96.2; Flor. 2.24; R. Syme 1939, str. 329, bilj. 2), a sudeći prema natpisu ILS 8965, čini se da je obnašao i dužnost Augustova legata u Iliriku. Natpis je oštećen, tako da se restitucija [*M(arcus) Vini]cius [P(ubli) f(ilius)]*] može činiti nesigurnom, ali sačuvana slova, odnosno završetak gentilicija, znatno sužavaju potragu za konzularom iz Augustova doba, a argumenti za *M. Vinicija* čine se najuvjerljivijim (usp. posebno R. Syme 1933b, 144-148). Sudeći prema konstrukciji [*legatus pro] pr(aetore) Augusti Caesaris in Illyrico*], očito je da je riječ o osobi koja je tu dužnost vršila nakon 10. godine pr. Kr., kada Ilirik postaje carska provincija. Za *Gn. Kornelija Lentula* vidi posebno R. Syme 1934, str. 128-130.

18 Vell. Pat. 2.112.1-2; Cass. Dio 55.29.1.

19 Vell. Pat. 2.112.1-2; *Ov. Pont.* 2.2.85-90. Nedavno objavljeni olovni ingot s natpisom *metallo M[essallini]* svjedoči da je *Mesalin* posjedovao rudnike na zapadnom Balkanu, što je vjerojatno bila direktna posljedica careve nagrade za ratne zasluge u Iliriku (usp. P. Rothenhöfer – M. Bode – N. Hanel 2018). Za *ornamenta triumphalia*: V. Maxfield 1981, str. 105-108.

20 Više o tome: N. Cesarik 2020, str. 42-50.

21 Vell. Pat. 2.125.5.

22 A. Jagenteufel 1958, str. 12-13. *Vibije Postum* se već 9. godine nalazi na čelu Dalmacije (Vell. Pat. 2.116.2; Flor. 2.25.11-12; Cass. Dio 56.15.3). Natpis iz Sama svjedoči da je tri godine služio kao prokonzul Azije (T. Wiegand 1900, str. 206-207, br. 120 = IGR 4, 963) te se općenito smatra da je period njegova prokonzulata u Aziji trajao od 13. do 16. godine (usp. D. Magie 1950, str. 489, 1343, bilj. 61, str. 1581). Prema tomu, period njegova namjesništva u Dalmaciji svakako je mogao trajati do 12. godine.

23 Vell. Pat. 2.116.3. Usp. A. J. Woodman 1977, str. 184-185.

24 A. Jagenteufel 1958, str. 13-14. Usp. i R. Syme 1959, str. 511; R. Syme 1986, str. 427, bilj. 38.

25 R. Syme 1964, str. 409-412. Potencijalno namjesništvo u Galaciji temelji se na natpisima ILS 9502, 9503.

26 R. Dodig 2003, str. 233-234. Činjenica da je već 6. godine na čelu Ilirika bio *M. Valerius Messalla Messallinus* (Vell. Pat. 2.112.1-2; Cass. Dio 55.29.1) znatno ograničava vrijeme u kojemu je *M. Servilius* mogao biti namjesnik nepodijeljenog Ilirika (dakle, samo između 4. i 6. godine). Tijekom rata 6. – 9. godine na čelu Ilirika se nalazio Tiberije koji je imao *imperium proconsulare*, (usp. D. Kienast – W. Eck – M. Heil 2017, str. 71).

27 *Sex. Appuleius* (*cos.* 29. pr. Kr., namjesnik 8. pr. Kr.), *M. Vinicius* (*cos. suff.* 19. pr. Kr., namjesnik između 8. pr. Kr. i 6. po Kr.), *L. Domitius Ahenobarbus* (*cos.* 16. pr. Kr., namjesnik između 8. pr. Kr. i 6. po Kr.), *Cn. Cornelius Lentulus* (*cos.* 14. pr. Kr., namjesnik između 8. pr. Kr. i 6. po Kr.), *M. Valerius Messalla Messallinus* (*cos.* 3. pr. Kr., namjesnik 6. po Kr.); usp. ovdje: bilj. 17-18. Godine konzulata referirane prema: A. J. Cooley 2012, str. 457-458.

Slika 4

Zračni snimak rimskog kompleksa u Posuškom Gracu (izvor: <https://www.katastar.ba/geoportal>)

tako provinciju s pet legija dao relativno neiskusnom čovjeku koji je tek odslužio konzulat. Stoga se može pretpostaviti da je M. Servilije morao sačekati bar koju godinu prije negoli bi na upravu dobio tako važnu provinciju, s tim da se čini izglednijim da bi na upravu dobio samo dalmatinski dio Ilirika, u kojemu je od 9. po Kr. ipak smještena znatno manja vojska, sastavljena od dviju legija i njima pridruženih pomoćnih postrojbi.²⁸

2. Natpis iz Posuškoga Graca donosi i podatak da je M. Servilije bio član svećeničkog kolegija *VII viri epulorum* («sedmorice gozbara») koji su bili zaduženi za organizaciju javnih gozbi u gradu Rimu.²⁹ Stoga je izvjesno da je Servilije između konzulata (koji je završio sredinom 3. godine³⁰) i namjesništva u Iliriku/Dalmaciji morao biti imenovan i članom kolegija *VII viri epulorum*. Premda ne

možemo znati je li to imenovanje uslijedilo već u drugoj polovini 3. godine ili pak početkom 4. ili neke druge godine, logično je zaključiti da je Servilije barem neko vrijeme nakon obnašanja konzulata proveo u gradu Rimu. Zbog toga je teško prihvatiti pretpostavku da je već početkom 4. godine imenovan iliričkim namjesnikom.

3. Iako mislim da su gore spomenute činjenice dostatne za zaključak da namjesništvo M. Servilija valja smjestiti nakon 9. godine, sljedeća je činjenica zapravo najvažnija: za dataciju njegova namjesništva kao najvažniji se kriterij nameće mjesto nalaza njegova počasnog natpisa iz Posuškoga Graca.³¹ Naime, teško bi bilo prihvatiti pretpostavku da bi velebni rimski kompleks u Posuškom Gracu bio podignut prije 9. po Kr. (sl. 4), a još bi teže bilo prihvatiti opciju da bi takva građevina, sa svojim brojnim

28 Usp. N. Cesarik 2020, str. 51.

29 RE 2A.1552-1553 = *Septemviri epulorum* (Klotz).

30 A. Degraffi 1954, str. 84-85; A. E. Cooley 2012, str. 458.

31 Njime je M. Servilije zasigurno počašćen kao aktualni Augustov legat u Iliriku/Dalmaciji.

Slika 5
Ulomak natpisa M. Lepida iz Posušškoga Graca
(Zemaljski muzej u Sarajevu; snimio O. Harl)

Slika 6
Augustov natpis iz Posušškoga Graca
(Zemaljski muzej u Sarajevu; snimio O. Harl)

spomenicima, netaknuta preživjela pobunu iliričkih etnija 6. – 9. godine.³² Zbog toga je sasvim opravdano zaključiti da je podizanje rimskog kompleksa na Gradini u Posušskom Gracu bila direktna posljedica konačnoga gušenja pobune iliričkih etnija 9. godine. A to svakako potvrđuju i dva natpisa iz Augustova doba, koja se s popriličnom sigurnošću datiraju između 9. i 13. godine.

Prvi je najvjerojatnije podignut u čast M. Lepida (sl. 5),³³ proslavljenog vojskovođe koji je također ovjenčan trijumfalnim odličjima za zasluge u suzbijanju pobune u Iliriku 6. – 9. godine.³⁴ Prema analogiji baziranoj na *Fasti consulares Capitolini*,³⁵ predlažem sljedeću restituciju njegovog natpisa: *[M(arco) Aemil]io / [Paulli f(ilio) L]epido / [co(n)s(uli) ---]*.

Drugi je spomenik još važniji jer na njemu je po svemu sudeći spomenut sam August (sl. 6).³⁶ Ključan se

podatak nalazi u broju imperijalnih aklamacija (XX), po čemu se odabir može suziti na svega četiri cara iz 1. stoljeća (Augusta, Klaudija, Vespazijana i Domicijana).³⁷ Međutim, paleografske karakteristike slova jasno upućuju na vrlo rani period provincijalne epigrafske produkcije, čemu se najbolje paralele pronalaze na natpisima s kraja Augustova te s početka Tiberijeva principata. Naravno, najbolja analogija tom natpisu pronalazi se upravo u oblikovanju slova s počasnog natpisa M. Servilija iz Posušškoga Graca.³⁸

August je naime XX. imperijalnu aklamaciju primio 11. godine, dok je XXI. primio 13. godine.³⁹ Klaudije je pak XX. aklamaciju primio 50. godine,⁴⁰ no u Posušskom Gracu je već pronađen natpis cara Klaudija podignut 51./52. godine (sl. 7):

32 Zbog činjenice da se Posuško polje nalazi predaleko od glavnih rimskih centara u priobalju, nerealno je očekivati da bi Rimljani na tom mjestu podigli takvu monumentalnu građevinu prije konačne pacifikacije Ilirika. O rimskom kompleksu u Posušskom Gracu: F. Fiala 1893a, str. 145-151; F. Fiala 1893b, str. 517-523; F. Fiala – C. Patsch 1895, str. 257-272; Đ. Basler 1983.

33 CIL 3, 13885. Prva objava natpisa: F. Fiala 1893b, str. 522, sl. 15 = F. Fiala – C. Patsch 1895, str. 261-262, br. 7, sl. 12. *M. Aemilius Lepidus* (cos. 6. po Kr.): PIR² A 369; R. Syme 1955, str. 25-33; R. Syme 1986, str. 128-140.

34 Vell. Pat. 2.115.2-3.

35 CIL 1¹, p. 29, n. 42 = A. Degrassi 1954, str. 84-85.

36 CIL 3, 12803. Prva objava natpisa: F. Fiala 1893a, str. 147, sl. 4 = F. Fiala – C. Patsch 1895, str. 261, br. 3, sl. 8.

37 D. Kienast – W. Eck – M. Heil 2017, str. 58, 83, 102, 111.

38 Gledajući oblik slova, iz Augustova je doba najbolja paralela sam natpis M. Servilija iz Posušškoga Graca, dok je s početka Tiberijeva principata to natpis o gradnji cesta u Iliriku iz 16./17. godine (CIL 3, 3198a + 3200 = 10156a + 10158). S obzirom na paleografske karakteristike carskog natpisa iz Posušškoga Graca, mogućnost da su na njemu spomenuti Vespazijan ili Domicijan valja zasigurno odbaciti.

39 D. Kienast – W. Eck – M. Heil 2017, str. 58.

40 D. Kienast – W. Eck – M. Heil 2017, str. 83.

Slika 7

Klaudijev natpis iz Posuškoga Graca (Zemaljski muzej u Sarajevu; snimio O. Harl)

[Ti(berio) Claudi]o Drusi / [Germanici] filio Caesari / [Aug(usto) German(ico)] pontif(ici) maxim(o) / [trib(unicia) potest(ate) XII(?) co(n)s(uli)] V imp(eratori) XXV / [---].⁴¹

Prema tomu, radi činjenice da oblik slova s carskog natpisa iz Posuškoga Graca paleografski odgovara karakteristikama slova s natpisa M. Servilija te da je natpis cara Klaudija već zabilježen na istom području, mišljenja sam da carski natpis iz Posuškoga Graca valja pripisati Augustu te ga datirati u period između 11. i 13. godine po Kr. Predložena restitucija (s pretpostavljenom datacijom u 11./12. godinu)⁴² glasi:

[Imp(eratori) Caesari] / [divi f(ilio) Augusto] / [co(n)s(uli) XIII trib(unicia)] pot(estate) / [XXXVIII pont(ifici) max(imo) i]mp(eratori) XX / [patri] patri(ae).

Augustovi legati u Iliriku: karika koja nedostaje

Budući da je sada poprilično jasno da namjesništvo M. Servilija valja datirati nakon 9. godine, ponovno se postavlja pitanje točnog perioda njegova namjesništva u Dalmaciji. Naravno, sam se po sebi nameće period od 12. do 14. godine, u kojem se ranije pokušavalo smjestiti

potencijalno namjesništvo L. Elija Lamije. Budući da ne znamo je li Lamija bio legat u panonskom ili dalmatinskom dijelu Ilirika, trenutno se čini prihvatljivijim pretpostaviti da je to ipak bilo u Panoniji. Također je zanimljivo i primijetiti da su M. Servilije i L. Elije Lamija skupa činili konzulski par 3. godine po Kr. Nisu li možda i jedan i drugi zajedno služili u Iliriku u istom periodu (jedan u Dalmaciji, a drugi u Panoniji)?

Ako je tako, onda bi bilo vrlo izglednim zaključiti da su njih dvojica prethodili Juniju Blezu i Publiju Dolabeli, za koje preko Tacita i Veleja Paterkula znamo da su bili carski legati u Iliriku tijekom pobune panonskih legija početkom Tiberijeva principata.⁴³ No, bez obzira na pitanje Lamijina namjesništva, mislim da se s popriličnom sigurnošću može zaključiti da je M. Servilije zapravo karika koja nedostaje u slijedu dalmatinskih namjesnika tijekom Augustova principata. Najvjerojatnije je riječ o direktnom prethodniku Dolabele te osobi koja je namjesničku palicu naslijedila od Vibija Postuma. Dakle, slijed Augustovih legata dalmatinskog dijela Ilirika bio je sljedeći:

41 CIL 3, 13880. Prva objava natpisa: F. Fiala 1893b, str. 520, sl. 20 = F. Fiala – C. Patsch 1895, str. 260-261, br. 2, sl. 7. Klaudije je XXV. imperijalnu aklamaciju primio 51./52. godine, što ostavlja mogućnost broja *trib. pot.* od XI ili XII (usp. D. Kienast – W. Eck – M. Heil 2017, str. 83).

42 August je po XXXIV. put držao tribunske ovlasti (*tribunicia potestas*) u periodu od 26. juna 11. do 25. juna 12. godine (D. Kienast – W. Eck – M. Heil 2017, str. 57).

43 *Iunius Blaesus*: Tac. Ann. 1.16; Vell. Pat. 2.125.5. *P. Dolabella*: Vell. Pat. 2.125.5.

1. *C. Vibius Postumus*, 9. – 12.
2. *M. Servilius*, 12. – 14.
3. *P. Cornelius Dolabella*, 14. – 20.

Umjesto zaključka

I za kraj mogu samo napomenuti jednu zanimljivu opservaciju. Naime, dok je ime Marka Servilija na natpisu iz Posuškoga Graca navedeno u dativu, što i priliči samom tipu spomenika, na natpisu iz Salone ono je navedeno u ablativu. Time njegovo ime zapravo označava vremenski reper (*ablativus temporis*) za podizanje natpisa, dakle: »za namjesništva M. Servilija, Augustova legata u svojstvu pretora«. Najbolja analogija tom natpisu pronalazi se na drugom Tiberijevu natpisu o gradnji cesta u Iliriku, na kraju kojega je navedeno ime Publija Dolabele u ablativu (*P. Dolabella, legato pro praetore*; odnosno »za namjesništva P. Dolabele, legata u svojstvu pretora«).⁴⁴

S pravom se stoga možemo pitati što je označavao natpis sa spomenom M. Servilija. To se nikako ne može zaključiti sa sigurnošću, ali je jasno da je morala bila riječ o važnoj i monumentalnoj građevinskoj akciji koja je uslijedila odmah nakon pacifikacije provincije. Prvo što mi pada na pamet je izrazita mogućnost da je natpis počinjao carskim imenom. Naravno, ime cara bi bilo navedeno u nominativu ukoliko je bila riječ o gradnji financiranoj iz carske blagajne, a ako je tako, onda bi na početku natpisa mogli i pretpostaviti ime samog Augusta (*Imp. Caesar*

divi f. Augustus...). No bez obzira na to, pri odgonetavanju punog sadržaja tog natpisa važnu ulogu svakako imaju i slova TI[---] na početku prvoga očuvanog retka.

Naravno, zbog činjenice da su Tiberijevi natpisi o izgradnji cesta u Iliriku jedno od najvažnijih vrela za poznavanje administrativnog uređenja provincije u ranoj fazi provincijske uprave,⁴⁵ svakako se čini primamljivim pretpostaviti da je i ovim natpisom bila označena gradnja sličnog karaktera. Posebice jer preko Tacita znamo da je panonska vojska već 14. godine bila zadužena graditi i popravljati ceste i mostove.⁴⁶ Stoga valja pretpostaviti da se već 9. godine krenulo u projekt izgradnje i/ili popravka postojeće cestovne mreže, posebice one koja je vodila do važnih vojnih punktova u zaleđu primorskih kolonija.

Iako ne bih želio ništa prejudicirati, moram napomenuti da je formulacija s navodima izgradnji cesta na rimskim natpisima bila relativno jednostavna jer bi se na natpisu uglavnom naveli ishodište, odredište, ukupna dužina te eventualno i ime ceste (npr. *viam Gabinianam ab Salonis Andetrium*).⁴⁷ Čisto hipotetski: u skladu s takvim formulacijama, prije navoda imena provincijskog namjesnika u ablativu, valja očekivati navod odredišta te eventualno i ukupnu dužinu ceste. Stoga, ako bismo išli teoretski pomišljati što predstavljaju slova TI[---] na natpisu prirodno se javlja jedna primamljiva solucija... Je li to možda Tilurij? Mislim da je o tome bolje ni ne razmišljati. Barem za sada.

⁴⁴ CIL 3, 3201 + 3198b = 10159 + 10156b.

⁴⁵ Usp. najnovije: N. Cesarik 2020, str. 52-108. Uz njih, svakako valja spomenuti i međašne natpise koji svjedoče o katastarskom uređenju provincije (usp. J. J. Wilkes 1974). Veliku važnost imaju i natpisi sa spomenom prefekata peregrijskih zajednica, koji svjedoče o tome da je Ilirik tijekom julijsko-klaudijske dinastije bio podijeljen na manje distrikte u kojima su prefekti iz viteškog staleža praktički imali iste ovlasti kao i provincijski namjesnici (usp. N. Cesarik 2020, str. 110-114).

⁴⁶ Tac. *Ann.* 1.20.

⁴⁷ CIL 3, 3198a + 3200 = 10156a + 10158. Revizija natpisa: N. Cesarik 2020, str. 56-68.

Kratice

- AE = *L'Année épigraphique*, Paris 1888-
- AV = *Arheološki vestnik*
- BASD = *Bullettino di archeologia e storia dalmata*, Split 1878-1922.
- CIL = *Corpus Inscriptionum Latinarum*, Berlin 1863-
- EDCS = *Epigraphik-Datenbank Clauss-Slaby* (<http://www.manfredclaus.de>)
- EDH = *Epigraphische Datenbank Heidelberg* (edh-www.adw.uni-heidelberg.de)
- GZM = *Glasnik Zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini*
- IGR = *Inscriptiones Graecae ad res Romanas pertinentes*, R. Cagnat (ur.), Paris 1906-1927.
- ILS = *Inscriptiones Latinae Selectae*, H. Dessau (ur.), Berlin 1892-1916.
- JRS = *The Journal of Roman Studies*
- PIR² = *Prosopographia Imperii Romani: saec. I. II. III.*, editio altera, Berlin 1933-2015.
- RE = *Paulys Realencyclopädie der classischen Altertumswissenschaft*, Stuttgart 1893-1980.

* * *

Sve kratice antičkih pisaca i njihovih djela navođene su u skladu s *Oxford Classical Dictionary* (4th Edition, Oxford 2012) te *Thesaurus linguae Latinae. Index librorum scriptorum inscriptionum ex quibus exempla afferuntur* (Editio altera, Lipsiae 1990).

Literatura

- Đ. Basler 1983 Đuro Basler, *Terasasto svetište u Gracu kraj Posušja*, Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena 49, Zagreb 1983, 67-71.
- C. Bruun – J. Edmondson 2015 Christer Bruun – Jonathan Edmondson (ur.), *The Oxford Handbook of Roman Epigraphy*, New York 2015.
- N. Cesarik 2020 Nikola Cesarik, *Rimska vojska u provinciji Dalmaciji od Augustova do Hadrijanova principata*, (doktorska disertacija), Zadar 2020.
- A. E. Cooley 2012 Alison E. Cooley, *The Cambridge Manual of Latin Epigraphy*, Cambridge 2012.
- A. Degrassi 1954 Attilio Degrassi, *Fasti Capitolini*, Torino 1954.

- R. Dodig 2003 Radoslav Dodig, *Epigrafički spomenici iz naronitanskog konventa*, u: E. Marin (ur.), *Arheološka istraživanja u Naroni i dolini Neretve*, Izdanja Hrvatskog arheološkog društva 22, Zagreb – Metković – Split 2003, 233-252.
- I. Fadić 1986 Ivo Fadić, *Ime prokonzula Cn. Tamphila Vále na zdencu foruma Jadera*, AV 37, Ljubljana 1986, 409-434.
- F. Fiala 1893a Franjo Fiala, *Prilozi arheologiji Bosne i Hercegovine*, GZM 5 (1), Sarajevo 1893, 145-159.
- F. Fiala 1893b Franjo Fiala, *Prilozi rimskoj arheologiji Hercegovine*, GZM 5 (3), Sarajevo 1893, 511-532.
- F. Fiala – C. Patsch 1895 Franz Fiala – Carl Patsch, *Untersuchungen römischer Fundorte in der Hercegovina*, Wissenschaftliche Mitteilungen aus Bosnien und der Herzegowina 3, Wien 1895, 257-283.
- A. Jagenteufel 1958 Adolf Jagenteufel, *Die Statthalter der Römischen Provinz Dalmatia von Augustus bis Diokletian*, Wien 1958.
- D. Kienast – W. Eck – M. Heil 2017 Dietmar Kienast – Werner Eck – Matthäus Heil, *Römische Kaisertabelle. Grundzüge einer römischen Kaiserchronologie*, (6. Auflage), Darmstadt 2017.
- D. Magie 1950 David Magie, *Roman Rule in Asia Minor to the End of the Third Century after Christ*, Vols. I-II, New Jersey 1950.
- V. A. Maxfield 1981 Valerie A. Maxfield, *The Military Decorations of the Roman Army*, Berkeley – Los Angeles 1981.
- R. Syme 1933a Ronald Syme, *Some Notes on the Legions under Augustus*, JRS 23, London 1933, 14-33.
- R. Syme 1933b Ronald Syme, *M. Vinicius (Cos. 19 B.C.)*, The Classical Quarterly 27 (3-4), Cambridge 1933, 142-148.
- R. Syme 1934 Ronald Syme, *Lentulus and the Origin of Moesia*, JRS 24, London 1934, 113-137.
- R. Syme 1939 Ronald Syme, *The Roman Revolution*, Oxford 1939.
- R. Syme 1955 Ronald Syme, *Marcus Lepidus, Capax Imperii*, JRS 45, London 1955, 22-33.
- R. Syme 1959 Ronald Syme, *Review of A. Jagenteufel. Die Statthalter der römischen Provinz Dalmatien von Augustus bis Diokletian*, Gnomon 31 (6), München 1959, 510-518.
- R. Syme 1964 Ronald Syme, *The Historian Servilius Nonianus*, Hermes 92 (4), Stuttgart 1964, 408-424.
- R. Syme 1986 Ronald Syme, *The Augustan Aristocracy*, Oxford 1986.
- J. W. Rich 1990 John W. Rich, *Cassius Dio. The Augustan settlement (Roman history 53-55.9)*, Warminster 1990.
- P. Rothenhöfer – M. Bode – N. Hanel 2018 Peter Rothenhöfer – Michael Bode – Norbert Hanel, *Metallum Messallini – A New Roman Lead Ingot from the Danube Provinces*, Metalla 24 (1), Bochum 2018, 33-38.

- T. Wiegand 1900 Theodor Wiegand, *Antike Sculpturen in Samos*, Mitteilungen des Deutschen Archäologischen Instituts, Athenische Abteilung 25 (3), Athen 1900, 145-214.
- J. J. Wilkes 1974 John J. Wilkes, *Boundary Stones in Roman Dalmatia*, AV 25, Ljubljana 1974, 258-274.
- A. J. Woodman 1977 Anthony John Woodman, *Velleius Paterculus. The Tiberian Narrative (2.94-131)*, Cambridge 1977.

Summary

Nikola Cesarik

M. Servilius, legatus pro praetore Caesaris Augusti (ad CIL 3, 14690)

Keywords: Salona, inscription, M. Servilius, legate, Posuški Gradac, Augustus, Dalmatia, Illyricum

The author corrects the reading of the inscription CIL 3, 14690 (Fig. 1) and discusses the person recorded on it. The previous reading of the inscription is actually Kubitschek's proposal from CIL (Fig. 2): [---] / TI[---] / M(arco) Servilio [proc(uratori)?] / Caesaris A[---]. However, on the basis of an inscription dedicated to M. Servilius (*cos.* AD 3), Augustan governor attested on an inscription from Posuški Gradac (Fig. 3), the author provides a correction: [---] / TI[---] / M(arco) Servilio [leg(ato) pr(o) pr(aetore)] / Caesaris A[ugusti].

The recorded person is Augustus' legate in Illyricum/Dalmatia, who had to perform his duty before the governorship of P. Dolabella, who served in Dalmatia already during the last year of Augustus' life, continuing it in the first years of the reign of Tiberius. Consequently, the inscription with the record of M. Servilius represents the earliest mention of an Illyrican (or better to say Dalmatian) governor from the area of Salona. In the following pages, the author discusses the exact period in which M. Servilius served as a legate of Augustus in Dalmatia.

After the Great War of AD 6–9, Illyricum was divided into two parts (not necessarily two provinces)—Dalmatia and Pannonia—which were governed in the name of Augustus by legates of consular rank. The first governor of Dalmatia was C. Vibius Postumus, whose governorship dates back to AD 9–12. The next reliably dated legate is P. Cornelia Dolabella (AD 14–20). However, the crucial question is who preceded Dolabella? An earlier proposal was L. Aelius Lamia (*cos.* AD 3). Velleius Paterculus says he was a *vir antiquissimi moris et priscam gravitatem semper humanitate temperans, in Germania Illyricoque et mox in Africa splendidissimis functus ministeriis*. But, as Jagenteufel reasonably concluded, Lamia could equally be a legate in the Dalmatian or the Pannonian part of Illyricum, which is why his potential governorship in Dalmatia was placed under the question marks in the period of AD 12–14.

Not much is known about M. Servilius, except that in AD 3, he held the consulate; that before or after it, he probably governed the province of Galatia; and was the father of the historian M. Servilius Nonianus. An inscription from Posuški Gradac revealed a mistake by Cassius Dio. At the beginning of the 55th book of Roman History, for the year AD 3, he mentioned the consular pair *L. Aelius L. f. Lamia – M. Servilius M. f.* But judging by the inscription from Posuški Gradac, it is clear that M. Servilius was *C. f.*, not *M. f.*

Radoslav Dodig assumed that M. Servilius was a governor of the undivided Illyricum before the war of AD 6–9 and its division into the Pannonian and Dalmatian parts. For the

period of his governorship, he proposed AD 4–6, i.e., immediately after he held the consulate (by which Servilius met the requirement of appointment in the province of consular rank) and before the governorship of M. Valerius Messalla Messallinus in AD 6. However, there are several facts which, in the author's opinion, do not support such dating:

1. All the hitherto known governors of the undivided Illyricum were extremely experienced men who came to this position several years after holding the consulate. Therefore, it would be difficult to accept the assumption that Augustus would give the province of five legions to a relatively inexperienced man who had just finished his consulate. It is to be expected that M. Servilius had to wait a few years before he was given such an important province. It also seems more probable that he would get only the Dalmatian part of Illyricum, which—from AD 9—consisted of relatively reduced military force, composed of two legions and several auxiliary units.

2. The inscription from Posuški Gradac also contains the information that M. Servilius was a member of the priestly college *VII viri epulorum* who were in charge of organizing public feasts in Rome. Accordingly—between the consulate (which ended in the middle of AD 3) and the governorship in Illyricum/Dalmatia—Servilius had to be appointed a member of the college of *VII viri epulorum*. Although it is not possible to know whether this appointment followed as early as the second half of AD 3, the beginning of AD 4, or some other year, it seems logical to conclude that Servilius spent some time after the consulate in the city of Rome. Therefore, it is hard to accept the assumption that he was appointed as a governor of Illyricum already in AD 4.

3. The last fact is the most important; since the most crucial criterion for the dating of his governorship is the location of the inscription from Posuški Gradac. Namely, it is difficult to accept the assumption that the monumental Roman complex in Posuški Gradac was erected before AD 9 (Fig. 4). It would be even more challenging to accept the option that such a building, with its numerous monuments, would survive the Illyrican revolt of AD 6–9. Therefore, it is logical to conclude that the construction of the Roman complex on Gradina in Posuški Gradac followed the final suppression of the Illyrican revolt in AD 9. Two inscriptions, dated to the time of Augustus (between AD 9 and 13), certainly confirm that.

The first was most probably erected to M. Lepidus (Fig. 5), a celebrated military commander who received triumphal honours for the service in suppressing the revolt in Illyricum of AD 6–9. According to an analogy from *Fasti consulares Capitolini*, the author suggests the following reading of his inscription: *[M(arco) Aem]ilio / [Paulli f(ilio) L]epido / [co(n)s(uli) ---]*.

The second inscription is even more critical because it seems that it mentions Augustus himself (Fig. 6). The key fact is found in the number of imperial acclamations (XX). The choice can be narrowed down to only four emperors from the 1st century AD (Augustus, Claudius, Vespasian, and Domitian). However, the lettering on the inscription points to a very early period of provincial epigraphic production, for which the best parallels are found on inscriptions from the end of Augustus' and the beginning of Tiberius' reign. Of course, the best analogy for that inscription is found in the lettering on the honorary inscription of M. Servilius from Posuški Gradac.

Augustus received his 20th imperial acclamation in AD 11, while the 21st he received in AD 13. On the other hand, Claudius received the 20th acclamation in AD 50, but an inscription of emperor Claudius—erected in AD 51/52—is already documented in Posuški Gradac (Fig. 7): *[Ti(berio) Claudi]o Drusi / [Germanici] filio Caesari / [Aug(usto) German(ico)] pontif(ici) maxim(o) / [trib(unicia) potest(ate) XII(?) co(n)s(uli)] V imp(eratori) XXV / [---]*.

Therefore, due to the fact that the lettering on the imperial inscription from Posuški Gradac corresponds to the lettering on the inscription of M. Servilius, and that the inscription of Claudius was already recorded in the same area, the author attributes the imperial inscription from Posuški Gradac to Augustus. The proposed reading (with presumed dating to AD 11/12) reads: *[Imp(eratori) Caesari] / [divi f(ilio) Augusto] / [co(n)s(uli) XIII trib(unicia)] pot(estate) / [XXXIII pont(ifici) max(imo) i]mp(eratori) XX / [patri] parti(ae)*.

According to the facts mentioned above, it is clear that the governorship of M. Servilius should be dated after AD 9. The author concludes that M. Servilius is a missing link in the sequence of Dalmatian governors during the reign of Augustus and places his governorship in the period of AD 12–14. It is most likely that he is a direct predecessor of P. Dolabella and successor to Vibius Postumus. Thus, the sequence of Augustan governors of the Dalmatian part of Illyricum was as follows: 1. C. Vibius Postumus, AD 9–12; 2. M. Servilius, AD 12–14; 3. P. Cornelius Dolabella, AD 14–20.

On the inscription from Salona, M. Servilius is named in the ablative case. Thus, his name stands as a time reference (*ablativus temporis*) for raising the inscription, i.e., «during the governorship of M. Servilius, Augustus' legate acting as a praetor». Although it is impossible to discern what was marked with this inscription, it is clear that it testified to an essential and monumental construction work that followed immediately after the pacification of the province. The author points out the possibility that the inscription began with the name of an emperor in the nominative case (*Imp. Caesar divi f. Augustus...*). He also mentions the possibility that the inscription could have recorded the road construction, especially the one leading to important military strongholds in the hinterland of the coastal colonies. Usually, the inscriptions mentioning road construction would indicate the starting point, destination, total length and possibly the name of the road (e.g. *viam Gabinianam ab Salonis Andetrium*). Therefore, the question rightly arises as to what the letters TI[---] represent at the beginning of the first preserved line. Was Tilverium recorded on it? For now, that remains only in the sphere of speculation.

Translated by Nikola Cesarik

